

Dr. Stane Granda

ZGODOVINA KOT UČITELJICA UNIVERZALNE ODLIČNOSTI

Univerzalno odličnost razumem kot občečloveško, neodvisno od socialnega in nacionalnega porekla posameznika.

Vsak, ki je vsaj malo povohal gimnazijo, si je zapomnil latinski izrek, ki ga je slišal ob prvi uri zgodovine: » Historia est magistra vitae«. Čudovita misel, ki pa ne vzdrži tehtnega premisleka. Če bi bila zgodovina resnično učiteljica življenja, bi to bilo ne le neizmerno lepše, ampak tudi lažje. Dejstvo je, da se človeštvo iz zgodovine ničesar ne nauči. Pravzaprav vemo, česa ne smemo, ne vemo pa, kaj naj v neki novi situaciji naredimo

Poglavitni problem zgodovinopisja je v tem, da je razume človeka zelo parcialno. Podcenjuje njegovo duševnost, ki pa je v resnici poglavitno gibalno človekovega ravnanja. Ne cena krompirja, ne proizvodne sile, človeški duh je tisti, ki pelje naprej. Zato so vsi družbeni sistemi, ki so podcenjevali pomen posameznika, njegove enkratnosti, končali na smetišču zgodovine. Seveda pa je tudi pri vrednotenju posameznika treba biti previden. Tudi on je samo in predvsem človek. Ne smemo mu pripisovati lastnosti, ki jih kot človek ne more imeti. Mraz nas mora stresti, če slišimo ali preberemo, kako je nek politični voditelj po intelektualnih lastnostih nad vsemi ljudmi. To rojeva diktatorje, duceje, firerje in razne druge »ljubljenе voditelje«.

Sproščen in ustvarjalen pogled v preteklost je možen, če se odpovemo raznim predsodkom. Med Slovenci je najhujši predsodek

samozaničevanje. Tega je toliko, da človek ne more razumeti, kako smo Slovenci do današnjih dni sploh preživeli. Lahko začnemo kar s sedanostjo. Ljudje, ki so namenjali Sloveniji, ko je bila na poti v samostojnost, lakoto in solze, skratka ne le životarjenje, ampak umiranje na obroke, nam skušajo še vedno dopovedati, kako slabo živimo in v kakšno brezno padamo. Daleč od tistega smo, da bi lahko rekli, da je življenje brezskrbno, toda vsaj velik padec nezaposlenosti bi lahko priznali. Živimo bolje kot smo ob osamosvojitvi. V zadnjih dneh je moderno kazati na revščino. Ni je mogoče zanikati. Obstaja tudi druga plat. Vsak izmed nas pa pozna mnenja naših znancev ali prijateljev iz sosednjih držav, da nikjer v Evropi ni videti toliko novih in dragih avtomobilov, kot ravno v Sloveniji. Ne bi se strinjal s tistimi, ki vidijo v tem dobre gospodarje, toda vprašati se velja, zakaj ljudje ne investirajo kam drugam namesto v avtomobile. Mogoče je to posledica slabe zgodovinske dediščine, kajti dejstvo je, da so mnogi slovenski bogataši, predvsem tisti, ki so hitro ali nenadejano obogateli, na primer z dediščino, investirali kapital v nakupe gradov, ne pa v njegovo množenje. Seveda pa gradu ni mogoče primerjati z dragim avtomobilom. Kakorkoli je avto tudi stvar prestiža, je vendar potrošni material in trajnega družbenega vzpona ne razodeva. Grad je v tem pogledu imel drugo funkcijo.

Vtis imam, da so mnogi Dolenjci nekako kronično nesrečni, ker dolenjsko gospodarstvo ni zadnje v državi, ker je standard tukajšnjih ljudi, primerjalno z ostalimi slovenskimi regijami, zelo verjetno tako dober, kot je bil mogoče samo še v starejši železni dobi.

Pri samozaničevanju Slovencev je še posebno žalostno, da to zajema vse družbene plasti. Zadnja leta se veliko zadržujem v širšem zaledju Šmarjeških Toplic. Opažam, da vse več njihovih obiskovalcev išče zdravje tudi v pohodništvu. Nikoli v življenju še nisem videl toliko turistov po tukajšnjih vaseh. Nekateri med njimi skušajo navezati stik s kmeti in jih nagovarjajo, da bi jim ti prodali malico. Običajen odgovor je, da nimajo hrane, ki bi bila primerna za njih. Ko sem se sam pogovarjal s kmeti sem videl, da se sramujejo domačega kruha, domače slanine in drugih izdelkov in pridelkov. Nekoliko manj sramu je le pri vinu in žganju. Vsi vemo, da bi si naše podeželje z drobnimi turističnimi uslugami lahko zelo popravilo

standard. Pogosto primerjam naše kraje z avstrijsko deželo Gradiščansko oziroma Burgenlandom. V mnogočem so nam podobni, vendar nas naglo prehitevajo. Že nekaj let razlagam tistim, ki me želijo poslušati, mnogi me pač težko prenašajo, kako prodajajo naši sosede šmarnico kot biovino. Povedal Vam bom konkreten primer. Pred leti sem bil na Gradiščanskem na nekem znanstvenem srečanju. Prvi večer je sprejem priredil sam avstrijski predsednik vlade Vranitzky, ki se je zato posebno pripeljal z Dunaja. Pred sprejemom sem se v restavraciji srečal z nekaterimi domačini, kmeti, lokalnimi društvenimi funkcionarji, ki so me povabili na kozarec vina. Prosil sem, da bi dobil enakega kot ga pijejo oni. Tako sem z njimi pil na svoje veliko presenečenje šmarnico. Ko se je začel sprejem, so natakariji spraševali, kaj bomo pili. Odgovoril sem, da »Uhudler«, to je šmarnico. Natakarica je rekla, da gre vprašati predpostavljenega, če je mogoče. Kmalu sem dobil odgovor, da je predraga, da sta za večer predvidena je frankinja in laški rizling.

Si lahko mislite, da bi v naših podgorjanskih vaseh, kjer znajo pridelati dobro šmarnico, le to prodajali turistom kot biovino. Avstrijski Gradiščani so o njen sprejeli poseben deželni zakon. Vsak samozvani slovenski izobraženec bi vam dopovedoval, da bomo s šmarnico zastrupili ljudi, da bodo znoreli, oslepel, saj vendar vsak ve, da je v šmarnici metilni alkohol. Pozanimajte se na visoko kvalificiranih mestih, kakšna je resnica! Še bi lahko navajal podobne primere. Slovenci smo se že v visokem srednjem veku uveljavili z vinom iz Slovenskih goric, ki je postalo naše prvo mednarodno znano vino. Kasneje so zaslovela še vipavska. Mnogi se verjetno spominjate, da je pokojni italijanski predsednik Pertini pil le Gradnikovo vino iz Brd. Spomnite se veljave našega hmelja. Italijani so vsemu svetu vsilili pice. Kaj smo naredili mi iz naših kranjskih klobas, potic? Zamujene priložnosti? Verjetno še ni prepozno.

Po naših vaseh opažamo opustela župnišča, kaplanije, monumentalne stavbe vaške arhitekture od katerih nekatere spominjajo na podeželske dvorce. Nekatere so spremenili v domove duhovnih vaj in podobnih verskih aktivnosti, vendar možnosti, ki jih nudijo stavbe še niso izkoriščene. Zamisel, da bi šmarješko kaplanijo spremenili v lokalni dom za ostarele je tragično propadel. V kratkem

bodo opuščene tudi nekatere osnovne šole. Te stavbe, simboli lokalne odličnosti v preteklosti, so bile zgrajene za ljudi in prav bi bilo, da bi jim tudi vnaprej služile. Nekaj idej je, vendar manjka tistega ponosa, ki iz spoštovanja do preteklosti ne pusti sedanosti, da zmaguje s prazno glavo.

Nova Dolenjska avtocesta nam je v polnosti pokazala Stari grad. Kot je znano, gre za enega najstarejših dolenjskih gradov. Njegov lastnik ob koncu 18. stoletja, znameniti Breckerfeld, je imel v njem baje slike Rubensa in podobnih svetovnih mojstrov. Četudi so bile verjetno odlične kopije, vendar govorijo podatki o vrhunskem okusu. Mož je imel velike načrte tudi s Šmarješkimi toplicami. Kolikor je zmož, jih je pripravil za turiste, zgradil topliško stavbo – nekakšno gostilno, nastavil knjigo gostov in okolico lepo opremil. Daj je tudi tiskati turistični prospekt, ki je eden najstarejših na Dolenjskem, ni pa verjetno prvi. Primat pripada Auerspergovim Dolenjskim Toplicam. Mož je umrl, potomstvo ni bilo kos idejam velikega prednika, »Valvasorja« svoje dobe, ki mu Novo mesto ni bilo pripravljeno dati ulice. Kasnejša usoda Starega gradu je znana. Zadnji so bili v njem novomeški usmiljeni bratje, brat Avguštin Urbas je pulil partizanom zobe, nazadnje pa so ga naši vrli revolucionarji iz strahu pred obnovitvijo fevdalizma, ki ga že sto let ni bilo, v resnici pa zaradi sovraštva do stare kulture, zakurili. Nekaj desetletij po II. svetovni vojni se je zanj zavzel pokojni mag. Boris Andrijanič, ki ga ni le v veliki meri obnovil, ampak zanj nakupil tudi staro stilno pohištvo. Dokončanje dela so onemogočili mladi revolucionarji, še hodijo po Novem mestu, ki so odlično misel pokojnega velikega gospodarstvenika zatrli v boju proti obnavljanju fevdalizma in srednjeveškega mračnjaštva. Odkar se v dolenjski metropoli koti zamisel o Dolenjski univerzi ponujam zamisel, da bi grad obnovili in v njem organizirali podiplomski študij farmacije, balneologije ali še česa, kjer ima Dolenjska primerjalne prednosti. Študij bi potekal po sistemu blok seminarjev in bi se v bistvu sam vzdrževal. Denarja za take študije doma in po svetu ne manjka. Bil bi začetek, ki bi ga kasneje nadgradili. Za tak študij niso potrebne stare knjižnice, ampak le dobre računalniške povezave s sodobnimi dokumentacijskimi centri. Prakso bi bilo mogoče preverjati v novomeški industriji oziroma turizmu. Ideja ni padla

na plodna tla, ker so se v Novem mestu odločili za velikopotezno gradnjo po ameriškem vzoru. Rezultati so vidni. Kljub vsemu ostajam optimist. Rad bi le dodal, da je prva znanstvena ustanova v Novi Gorici nastala na mojo pobudo in v mojih organizacijskih močeh. Sedanja Politehnika ni nadaljevanje mojega dela, vesel pa sem, ker so se prizadevanja združila in lahko sodelujem pri kreiranju humanistike v Novi Gorici, ki bo naslednje leto dala prve diplomante.

Vsekakor lahko Stari Grad z vso dediščino in z vsem potencialom, ki ga ponuja, pomeni vrhunski primer neizkoriščene odličnosti iz preteklosti.

Po Avstriji, Nemčiji, Angliji in verjetno še marsikje, si meščani, ne le v manjših mestih, veliko pomagajo z oddajanjem turističnih sob. Priznati moramo, da v mnogih ni ravno visok standard, vendar je prijetno, domače. Pri nas smo v nedavni preteklosti gradili velike, vsaj dvodružinske hiše. Otroci so odšli po svoje in marsikje imajo osamljeni starši težave s stroški za vzdrževanje. Koliko je v Ljubljani zvečer v centru zatemnjenih oken, ker za njimi nihče ne prebiva! Kakšen denar leži na cesti, ni še nihče izračunal. Mnoge je strah oddajati, mnogi pa bi, pa jih je sram, češ da je preskromna oprema, preslabo pospravljeno.

O naših gradovih tokrat ne bi razpravljajal. V Novem mestu je še preveč ljudi, ki so prepričani, da njihov požig in kraja njihove opreme, dragocen jedilni pribor z Hmeljnika je še vedno v lasti dedičev enega takoimenovanih narodnih herojev, ni zločin.

Skratka, če zaključim prvi del razmišljanja. Problem spoznanja in izrabe odličnosti je predvsem stvar našega časa in trenutka, naših intelektualnih sposobnosti in osebne kulture.

Seveda pa bi bile vse dosedanje provokacije, tisti, ki me poznate veste, da jih omenjam iz bolečine, ne sovraštva, nesmiselne, če se ne bi ozrli v preteklost še skozi drugo sito.

Ne le v zadnjih desetletjih, ampak že nekaj stoletij smo priča prepričanju posameznikov, da smo Slovenci avtohtoni prebivalci tukajšnjega ozemlja. Zgodovina ne potrjuje teh dobronamernih in rodoljubnih prepričanj, ki pa so vendar dala nezanemarljiv doprinos k našemu vedenju o preteklosti. Gre predvsem za prepričanje, da je vse, kar se je dogajalo na našem ozemlju del naše zgodovine, zelo

so vplivala tudi na teorije o etnogenezi Slovencev. Nedvomno smo duhovni in materialni dediči vsega, kar se je tukaj dogajalo.

Eno izmed velikih presenečenj prazgodovinskih raziskav je dejstvo, da je že v prazgodovinskih kulturah mogoče ločevati Dolenjsko od Gorenjske in podobno. Vzroki za te regionalne kulturne razlike niso povsem jasne, toda dejstvo je, da obstajajo. Glede prazgodovine, v mislih imam predvsem starejšo železno dobo, moramo opozoriti na vrhunskost v obdelavi stekla in bakrene pločevine. Prvo, kljub izjemni lepoti in tehnološki zahtevnosti, ne dobi pravega odmeva v strokovni javnosti. Po mnenju Boruta Križa, vrhunskega raziskovalce naše najstarejše preteklosti, bi morala biti Dolenjska na svojo steklarško tradicijo bolj ponosna. Bojim se, da jo je ubila na eni strani naša, že zgoraj omenjena samozaničevalska tradicija, na drugi strani pa nesrečna novomeška tovarna stekla, ki ni nikoli prav zaživela. Nesporno je dejstvo, da današnji obrtniki v Novem mestu takega izjemnega steklenega okrasja, ki bi lahko bilo celo pomemben izvozni artikel, niso sposobni replicirati. Situlska umetnost, ki potiska Dolenjsko v tehnološki in duhovni evropski vrh, bo za vselej bolj predmet občudovanja. Zdi se, da Dolenjska še nikoli prej, ne kasneje, ni bila tako evropska, kot v tisti slabi polovici tisočletja. Kljub temu pa se velja, tudi zaradi izjemnih količin jantarjevega okrasja, vprašati, kakšna so bila duhovna obzorja takratnih ljudi. V situlski umetnosti nam niso predstavili le svojih tehničnih sposobnosti, ampak tudi pričevanja o takratnem življenju. Zadnje odkritje Janeza Dularja¹ govori celo o nekem možnem zgodnejšem obredu ustoličevanja. Ali smo Slovenci ta izjemni običaj, ki je potekal v slovenskem jeziku do leta 1414, prevzeli od staroselcev? Kako razumeti, zakaj so železnodobni tukajšnji prebivalci upodobili leva, zgolj zaradi posnemanja tujega vzorca ali zavedanja o njegovi kraljevski vlogi v neevropskem živalskem svetu? Ob tej priliki, izhajajoč iz odličnosti novomeških prazgodovinskih arheoloških najdb, bi veljalo razmisliti, ali ne bi novomeški muzej revolucije spremenili v specializiran, evropsko pomemben arheološki muzej? Da ne bo pomote. Ne predlagam ukinitve muzejske predstavitve druge svetovne vojne, čeprav je konceptualno zgrešena, ampak le njeno vsebinsko ukvirjenje v siceršnjo predstavitev vse

1

Članek bo izšel v eni naslednjih številK Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino.

novomeške zgodovine. Bojim se, da se odličnosti vsebine novomeških arheoloških depojev v polnosti ne zavedamo in da nismo sposobni narediti preboja iz ideoloških vzrokov.

Antika na slovenskih tleh se je razvijala v mejah in možnostih provinc. Njeno bogastvo pogosto ni primerljivo z ostanki, ki jih lahko opazujemo v sosednjih državah, tudi tistih, ki so bile dlje od Rima kot je današnje slovensko ozemlje. Saj nimamo niti nobenega amfiteatra, če odmislimo onega v Trstu. Pa vendar, ali se zavedamo pomena antičnega Ptuja, mimogrede tamkajšnji amfiteater naj bi odnesla neka poplava in njegovih prebivalcev. Koliko Slovencev ve za sv. Viktorina, ki je prvi prevajal Sv. pismo iz grškega v latinski jezik. Odkritje dr. Rafka Valenčiča, naj bi bil sv. Hieronim doma nekje v zaledju Ilirske Bistrice, o tem je v kratkem objavil knjigo, je šla povsem mimo slovenske javnosti. Verjetno si tudi tu bojimo zamere pri Hrvatih, ki si lastijo njegov rojstni kraj Stridon. Na naših tleh je rimska kultura živela še nekaj desetletij po tem, ko je padec Rima 476. leta uradno zaznamoval njen konec. Ko smo že pri krščanstvu. Slovenci smo prvi pokristjanjeni Slovani. To je pomenilo, da smo se prvi med njimi duhovno integrirali v takratno evropsko kulturo. Prednosti, ki smo jih dobili z naselitvijo na rob Apeninskega polotoka, nismo sposobni razumeti. Koliko časa za razvoj nam je bilo s tem prihranjenega. Vse kaže, da so nas v veliki meri pokristjanili staroselci in da tisto, kar opeva Prešeren v Krstu pri Savici, ni bila nekakšna verska vojna, ampak zamenjava vojvodske dinastije in vzpostavljanje nove cerkvene organizacije. Kako nedomiselno, celo neumljivo je poveličevati stanje pri Slovencih, ko še ni bilo fevdalizma in krščanstva! Ali bi lahko z vztrajanjem pri starih gospodarskih, družbenih in verskih oblikah sploh preživeli? Primerjalna zgodovina z nekaterimi baltiškimi narodi nam jasno pove, kakšna bi bila naša usoda.

Pogosto mam vtis, da se Slovenci sramujemo odličnosti. V mislih imam dva naša največja slavista vseh časov Jerneja Kopitarja² in Frana Miklošiča. Njuna panonska teorija, ki govori o jezikovni in etnični sorodnosti z zahodnimi Slovani, ne pa južnimi Slovani iz nekdanje Jugoslavije, je praktično neznana sodobnim izobražencem. V znanosti nikoli ni bila povsem izrinjena na rob, čeprav so naši starejši

2

Osnovne podatke in pomembnejšo literaturo o ljudeh, ki jih v nadaljevanju omenjam najdete v Enciklopediji Slovenije.

zgodovinarji iz svoje jugoslovanske vneme zatrjevali, da smo bili južni Slovani že okoli leta 600. Zadnje arheološke najdbe ob gradnji avtocest na Štajerskem in v Prekmurju kot tudi najdbe na Bašlju nad Kranjem, materialno potrjujejo argumente, ki jih je doslej ponujalo predvsem jezikoslovje. Razumem, da se jugonostalgikom ježijo lasje, verjamem, da bi me tisoči Slovenci, ki se drenjajo v beograjski hiši cvetja in preganjajo jutranjega mačka v Guči, utopili v žlici vode, toda do odličnosti ni mogoče priti, če želimo vztrajati v nekem zahtevnem povprečju.

Slovenci se moramo končno vprašati, kaj pričakujemo od prihodnosti in jo sooblikovati. Bolj kot z drugimi se moramo ukvarjati sami s seboj, kajti sami smo si največji sovražniki. Pri tem moramo biti kritični tudi do lastne preteklosti. Za primer bom vzel naš stoletni kult svetih solunskih bratov Cirila in Metoda. Našim prednikom sta prinesla slovansko bogoslužje. Verjetno se prav zaradi njega nismo mogli nikoli potujčiti, kajti slovenska beseda je bila v latinski cerkvi, kot dokazujejo Brižinski spomeniki, sveta. Njuna akcija kot vemo, ni uspela. Nad nami sta utrdila svojo cerkveno oblast Oglej in Salzburg. Ciril in Metod sta kljub temu ostala naša in nam pomembna vzor slovenske poštenosti proti nemški verolomnosti. Takšna, danes anahronistična prepričanja, so imela v svojem času izjemen pomen. Spomnimo se tudi naše narodnoobrambne organizacije, ki je nosila njuno ime in bila boj z nemškim Schulvereinom in italijansko Lego nazionale, ki je gradila slovenske vrtce in šole na narodno ogroženem obmejnem ozemlju. Kljub temu, da se vsega tega zavedamo, pa moramo ravno zaradi spoštovanja odličnosti vzklikniti: » Hvala Bogu, da njuna akcija ni uspela! Ali si upa kdo pomisliti, kje bi danes bili, če bi se glagoljaška kultura ohranila? Kakšna bi bila naša evropskost?

Glede srednjega veka še neko opozorilo. Dolenjci smo zelo ponosni na našo kartuzijo Pleterje. Ob tem pa ne samo mi, ampak vsi Slovenci pozabljamo na Žiče pri Slovenski Bistrici, najstarejšo kartuzijo v srednji Evropi, ki o sedaj čudovito obnavljajo. Njen ustanovitelj je Otokar III. Traungavski, ki naj bi ji sam izbral slovensko ime. Naš jezik naj bi namreč obvladal. V letih 1391-1410 je bil v žički kartuziji sedež generalnega priorja kartuzijanov rimske obediencie,

to je tistih kartuzijanov, ki so priznavali rimskega, ne pa avignonskega papeža. V njej je delovalo kar nekaj evropsko pomembnih ljudi. Na prvem mestu naj omenimo Filipa iz Žič, ki je v prvi polovici 14. stoletja napisal dotlej najobsežnejšo nemško pesnitev o Marijinem življenju. Obsega 10.133 verzov in je bila bestseler svojega časa. Ob koncu 15. stoletja je Santonino kot kancler oglejskega patriarha in spremljevalec njegovega pomožnega škofa občudoval bogastvo tukajšnje knjižnice. Zlobna pripomba. V teh dneh že potekajo majski šolski izleti. Avtobusi s slovenskimi šolarji so pogosti obiskovalci Gardalanda. Brez komentarja.

Številni izobraženi koroški Slovenci so prepričani, da je zadnji vitez na prestolu, cesar Maksimiljan I (1459 – 1519), njegovo ime je povezano tudi z nekdanjim novomeškim kapitljem, znal slovensko. Mladost je namreč preživel na gradu Bekštajn pod Karavankami, v takrat popolnoma slovenskem okolju. Naročil je izdelavo slovensko-nemškega slovarja, vendar njegov načrt ni bil realiziran. V njegovi neposredni okolici je bila vrsta ljudi slovenskega porekla. Med njimi tudi Ljubljančan in novomeški prošt Jurij Slatkonja.

Ko smo že pri ljudeh plave krvi. Letos je Trubarjevo leto. Kot je vsem znano, so slovenski protestanti oskrbeli celoten prevod sv. Pisma. Dobili smo ga kot 16. narod na svetu. Mnogi pomembnejši evropski narodi so tem pogledu za nami. Kdo je plačal natis? Kranjsko, koroško in štajersko plemstvo, vsak v višini ene tretjine. Ljudje, ki jih naše zgodovinopisje označuje kot tujce, nekakšne krvose naše kmetov in zavestne zaviralce našega materialnega in duševnega napredka, so nam dali slovensko knjigo vseh knjig. Če odmislimo vse ostalo, bi jim morali priznavati vsaj to, da so Slovence smatrali kot enoten narod ne glede na to v kateri deželi so živeli. Njihovo spoznanje in dejanje je še toliko pomembnejše, ker skušajo nekateri v zadnjem času dokazati, da smo Slovenci nekakšna izmišljotina konca 19. oziroma 20. stoletja. Ne gre za kakšne tretjerazredne zgodovinarje, ampak ugledne raziskovalce z ogromnim vplivom na študente. Nasedli so nekaterim novim teorijam o nacionalnem vprašanju. In še ščepec soli. Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske je bila ob izidu ob koncu 17. stoletja razstavljena na Frankfurtskem knjižnem sejmu.

Podobne primere o odličnosti naših krajev in njihovih ljudi v preteklosti bi lahko naštevali skoraj do onemoglosti.

Novomeščani, ki smo bili desetletja ponosni na svoje poznavanje zgodovine rojstnega kraja, nismo nič boljši od slovenskega povprečja, ampak pogosto še slabši. Za Franca Alberta Pelzhoferja (1645(?) – 1710) evropsko pomembnega socialnega filozofa z gradu Kamen v Kandiji, ki je med drugim zapisal, da je skrb oblasti blaginja prebivalstva in njegova zaposlenost, kajti nezaposleni državljani so trupla države, verjetno ne ve niti deset njegovih današnjih rojakov. Podobno lahko zapišemo tudi za približno dvesto let mlajša skladatelja Hugolina Sattnerja in Emila Hochreiterja. Ko sem pred leti predlagal, da bi na hiši, kjer je v Novem mestu umrl avtor prve slovenske opere Anton Foerster vzdali spominsko ploščo, stroški bi znašali okoli 300 evrov, je bilo enako odmevno, kot bi lajal v luno.

O Frideriku Baragi in njegovemu delu med Indijanci kot tudi Ignaciju Knobleharju, njegove hidrografske podatke o Nilu je upošteval graditelj sueškega prekopa, oba sta iz 19. stoletja, obširneje v eni prihodnjih prilik, če jo bom pač dobil.

Doslej smo se bolj usmerili na kulturo. Seveda podobna nemarnost glede poznavanja odličnosti v preteklosti še bolj velja za gospodarstvenike in njihove dosežke. Spomnimo se najprej Tržičana Lamberta Pantza (1825 – 1895). Po izobraževanju na dunajski politehnik in rudarski akademiji v Leobnu je vodil Zoisovo železarstvo v Bohinju. Po nastanku Kranjske industrijske družbe (KID) 1869. leta je bil njen tehnični direktor in skrbel za svetovno raven njene produkcije. Slovel je kot strokovnjak za racionalizacijo proizvodnje. Svet ga je poznal po izjemnem feromanganu, ki je dobil najvišja svetovna priznanja. Izumil je žičnico nihalko za prevoz manganove rude z Begunjščice ter gozdarske žičnice za oskrbo z lesom s Pokljuke in Jelovice. Za svoje izjemne dosežke je prejel tudi viteški naslov. Glede na dejstvo, da sem na enem prejšnjih tukajšnjih srečanj že govoril o izjemnem poslovnežu Josipu Gorupu pl. Slavinskemu na katerega še danes v Ljubljani spominjajo stavbe nekdanjega dekliškega liceja, sedaj kompleksa zunanega ministrstva, ki ga je za izobraževanje deklet poklonil Ljubljani, bi rad le dodal, da bi moral biti vzor današnjim slovenskim poslovnežem. Bil je izjemno bogat, član najuglednejših

vodstev bank, zavarovalnic, ladijskih družb, vendar vselej odličen človek in zaveden Slovenec. Med drugim je plačal tudi natis Gregorčičevih poezij in ga še bogato honoriral. Očitno se je zavedal pomena poslovnega življenja, hkrati pa nesporno vedel, da dajejo trajni zgodovinski spomin le takšni ali drugačni posegi na področje najširše kulture.

Za konec pa spomin na enega vrhov slovenske tehnične in gospodarske odličnosti v preteklosti. V mislih imam Janeza Pucha – Johanna Pucha iz Oblačeka 79, Sakušak pri Juršincih v Slovenskih Goricah. 20 let, do odhoda v avstrijsko armado, se je izobraževal v domačih krajih. Med služenjem vojaškega roka je kot prvi ključavničar polka dobil dodatna znanja. 1985. leta se je stalno naselil v Gradcu in tam naredil kariero, ki je praktično neprimerljiva v slovenski gospodarski zgodovini. Leta 1912 je njegova tovarna zaposlovala 1100 delavcev in izdelala 16000 koles, 300 motociklov in 300 avtomobilov. O vseh njegovih iznajdbah in tehničnih izboljšavah, od pisalnega stroja do balonarstva, ne moremo podrobneje razpravljati. Do leta 1914 je razvil 21 različnih tipov avtomobilov. Umril je 1914 leta v Zagrebu po končanih konjskih dirkah. Za kmečkega otroka iz želarske družine, kar pomeni, da so orali z govedom, je bil konj, simbol pravega kmeta iz Slovenskih Goric, še vedno največja vrednota in simbol družbenega vzpona.³ Naj dodam, da si je za enakopravno vključitev Janeza Puha v slovensko zgodovinsko zavest veliko prizadevala žal prezgodaj umrla mlajša kolegica mag. Kristina Šamperl – Purg iz Ptuja. Iz najvišjih akademskih krogov na fakulteti je doživela dokaj žaljivo zavrnitev. Cenjeni kolega ni bil pripravljen sprejeti tega izjemnega človeka za Slovenca. Ni bil edini. Njegov muzej v rojstnem kraju je dvakrat pogorel. K sreči kristina ni obupala. Res je, da ga imajo tudi Avstrijci in Gradčani za svojega. Mož se nacionalno nikoli ni javno opredeljeval, ker te potrebe ni čutil. Svoje poreklo je dokazoval z obiskom doma, skrbjo zanj in značilno slovenjegoriško ljubeznijo do zemlje in konj. Nenazadnje, Gallus je živel v slovenskem okolju bistveno krajše obdobje. Naši vrli muzikologi so mu vzeli slovenski priimek Petelin, ker ga sam ni nikoli zapisal. K sreči je k svojemu latinskemu priimku pripisal Carniolus, to je Kranjec, sinonim za

Slovenca v nekaterih okoljih. K sreči, sicer bi se mu nekateri takoj odpovedali. Slovenec pač ne more biti odličen in mednarodno znan. Lahko je le siromašen kmet, ki prebiva v bornem stanovanju nad govejim hlevom, razcapan in neizobražen ali pa zapit literat, v praktičnem življenju povsem neuspešen človek. Takšne simbole slovenske odličnosti« in nam še vedno skušajo vsiliti nekateri vplivni posamezniki.

Lahko bi omenili še teoretičnega utemeljitelja vožnje po vesolju in tri astronave, ki priznavajo tudi slovenske korenine. Toda s tem se že odmikamo preteklosti, ki je v središču našega razpravljanja. Iz njega izhaja, da Slovenci nismo nekaj enkratnega v svetovni zgodovini, ne moremo pa trditi, da nas je ta onesposobila za našo sedanost in prihodnost. Tudi v smislu univerzalne odličnosti.

Manjka nam sposobnost soočenja samih s seboj. Preveč energije usmerjamo v polpreteklost, zaradi nje bi se bili pripravljene ponovno pobijati, premalo v sedanost in predvsem prihodnost. Zgodovine ne moremo spreminjati za nazaj, pa če bi nekateri še tako radi. Kruta, ampak je tudi naša.

Ob koncu pa sem dolžan opozoriti še na naslednje. Slovenci nismo nekaj enkratnega, imamo pa tudi svoje posebnosti. Imajo jih tudi drugi narodi. Naša je nedvomno v tem, da smo skoraj poldrugo tisočletje živeli v družbenih in političnih sistemih, kjer smo bili po jezikovni kulturi manjšina. Spomnimo se samo delitve na dežele Štajerska, Koroška, Kranjska, Goriška, Istra in Trst, kjer smo bili le na Kranjskem večina. Brez nekega osrednjega organa, škofijo znotraj slovenskega ozemlja smo dobili šele sredi 15. stoletja, smo zmogli ne le obdržati jezik, ampak tudi razviti svojo kulturo. Reformatorji, pa tudi številni drugi so imeli občutek dolžnosti do skupnosti in nam omogočili, da smo vselej stali in obstali. Nobene inštitucije ni bilo, ki bi skrbelo za slovenski kulturni razvoj. Prva vseslovenska organizacija je bila družba za izdajanje poceni slovenskih knjig – Mohorjeva družba. Nastala je 1851. leta. Tudi kot posledica dogajanja v revolucionarnem letu 1848/49. Do leta 1918 Slovenija, prvič je bila beseda zapisana 1810. leta, sploh ni obstajala ne v zgodovini, ne upravi, ne geografiji. Bila je le politični projekt.

Preživeli smo prvo in drugo Jugoslavijo, kjer naš jezik še za vojsko

ni bil primeren. Danes je eden uradno priznanih in rabljenih evropskih jezikov. Nihče nas ne zatira, nihče, razen sami sebe, nas ne omogoča. Bodimo odgovorni do sedanjosti in prihodnosti. Preteklost nas ne potrebuje. Vzpodbujati je treba duha individualne svobode, ki pa jo morata omejevati enaka pravica drugih ter odgovornost do sodržavljanov, sonarodnjakov in okolja.

Zgodovina kot učiteljica univerzalne odličnosti

Kljub dejstvu, da Slovenci v zgodovini nismo imeli mednarodno priznane lastne države, nam preteklost ne daje opravičil za sodobno neambicioznost. Že naravna in kulturna dediščina, pa naj bo v materialnem ali duhovnem pogledu, nam jasno sporočata, da so za resnične talente vselej možnosti, da se izkažejo. Vprašanje niso odlični vzori iz preteklosti, ampak naša sposobnost, da jih prepoznamo. Odličnost je individualna, koristi od nje splošne.

History as a teacher of universal excellence

Despite the fact that Slovenians have in the past never had an internationally recognized state, the history can not serve us as an excuse for present lack of ambition. Natural and culture heritage, be it in material or in spiritual sense, are a clear proof that there are always opportunities for those of great talent to distinguish themselves. It is not a question of notable historical examples, but of our ability to recognize them. Excellence is personal, its benefits universal.